

YOZMA NUTQ KAMCHILIKLARINI BARTARAF ETISHDA OLIB BORILADIGAN LOGOPEDIK ISHLAR METODIKASI

Quysinboyeva Iroda G'ulomjon qizi

*Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax Pedagogika Univeriteti Pedagogika Psixologiya (logopediya)
yo'nalishi 3 – kurs - 518.22 guruh talabasi*

Annotatsiya: Bugungi maqolamizda bolaning tashqi nutqi, yozma nutqni tashkil etishda asosan, kirish so'zlar hamda badiiylik bo'yog'iga ega bo'lgan so'zlardan foydalanish malakalarining paydo bo'lishi, yozma nutq mexanizmining eng rivojlangan va o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini namoyish qilishi eng asosiy vositalardan biri hisoblanishi hamda yozmanutqdagi nuqsonlar xalqlari notori shakllanishi yoki imloviy jihatdan qo'pol xatolarning yuzaga kelishi bilan ifodalashni ular turli xil elementlar, birikmalar va so'zlarni qisqartirish haqida yoritib berilgan.

Kalit so'zlari: Yozma nutqni tashkil, kirish so'zlar, hamda badiiylik, yozma nutq mexanizmi, imloviy jihatdan qo'pol xatolar, turli xil elementlar, birikmalar va so'zlarni qisqartirish.

Kirish

Bilamizki, bugungi kunda fanlar aro integratsiyaning ommalashuvi natijasida o'quvchilarning nutqiy savodxonlikka erishishiga qaratilayotgan e'tibor yanadayuksalibbormoqda. Shuning bilan birga, talabalar nutqiy savodxonligining eng yuqori bo'g'inidaturuvchi fikriy erkinlikning ahamiyati ham katta rol o'ynaydi. Ayni bu borada esa monologiknutq vositasida ifoda etiladigan tushunchalar va qarashlarning ahamiyati kattadir. Ushbunutqshaklining og'zaki tarzda anglashilishi talaffuzda namoyon bo'lib, intonatsiyaning tutgano'rni bilan anglashiladi. Shuningdek, so'zlovchining fikri qaratilgan shaxslararo munosabatshakllarining to'liq va to'g'ri tarzda namoyon etilishi ham nutq tarkibining kompozitsion tuzilishiga aloqadorlikni kasb etadi. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarning nutqdagi kamchiliklarini tanqid qilish ehtiyotkorlikni talab etadi. Qo'pol tanbeh, noto'g'ri tanqido'quvchilar o'rtasidagi yaxshi muomalani buzishi, o'quvchini o'rinsiz ranjitishi mumkin, shuning uchun ham o'qituvchi, nutqiy muomala qilishda pedagogik odob talablarigarioyaqilishi, o'quvchilarning insoniy qadr-qimmati, obro'sini saqlashga intilish zarur. Onatili darslarida o'quvchilar til yordamida tabiat va kishilar hayoti haqida bilimoladilar; ularkuzatishni, o'ylashni va ko'rganlari, eshitganlari, o'qiganlari bo'yicha to'g'ri bayon qilishni o'rganadilar. Yozma nutqning ham amaliy vositalar asnosida rivojlanishiga erishish pedagogic jihatdan muhim ahamiyat kasb etishini unutmazlik lozim.^[1] Monologik nutqda so'zlovchi o'z fikr va mulohazalarini subyektiv munosabat vositasida ham banoyon etishi mumkin. Shuningdek, monologik nutqning ahamiyatlilik darajasini oshirishda uning kishilik jamiyatimizdaso'zlovchi va tinglovchi munosabatlarining ham og'zaki ham yozma tarzda namoyon etilishida anglash mumkin. Yozma nutqni tashkil etishda asosan, kirish so'zlar hamda badiiylik bo'yog'iga ega bo'lgan so'zlardan foydalanish malakalarining paydo bo'lishi

lozimbo'ladi. Yozma nutq mexanizmining eng rivojlangan va o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini namoyish qilishdagi eng asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Yozmanutqdaginuqsonlar xalqlari notori shakllanishi yoki imloviy jihatdan qo'pol xatolarning yuzagakelish bilan ifodalanadi ular turli xil elementlar, birikmalar va so'zlarni qisqartirish vositasidahamyuzaga kelishi mumkin. Nutq bu – bu fikr bayon qilish vositasi bo'lib, og'zaki va yozma shaklda ifodalaymiz. Og'zaki nutq pauza, urg'u, intonatsiya va tovushlar orqali tinglovchiga borib etsa, yozma nutqharf va so'zlarning ma'lum qonuniyati asosida o'zaro birikib, tinish belgilari, har xil ajratishlarigaplarni gramatik jihatdan aniq va tovushlarni bayon qilish orqali etib boradi. Yozma nutqmurakkab jarayon bo'lib, u ko'p vaqt mexnat talab qiladi. Sintaksis jihatdan qaraganda yozma nutq eng to'liq va mukammal nutqdir. Bu nutq ixtiyoriy fikrimizni ifodalab berishning eng yaxshi vositasidir. Bolalarning og'zaki nutqida kamchiliklar uchragani kabi, yozma nutqlarida ham bir qator kamchiliklar uchraydi. "Maktablar o'quvchilar nutqini o'stirish, aqliy, ijodiy yo'zishiga mo'ljallangan yangi dasturga o'tishi munosabati bilan uning ahamiyati yanada oshdi.Og'zakiva yozma inshoga o'rgatish jarayonida o'quvchilarda mavzuni tushunish va yoritish, o'z inshosini aniq fikrga bo'ysundirish, material to'plash, uni tartibga solish va joylashtirish, rejatuzish va reja asosida yozish, mazmunga va nutq vaziyatiga mos ravishda til vositalaridanfoydalanish, yozgan inshosini takomillashtirish ko'nikmalari hosil qilinadi. [2] Bulardantashqari, „texnik" vazifalarham amalga oshiriladi, ya'ni matnni yozishda im lo qoidalari va husnixatgae 'tibor berish, matnni xatboshidan yozish, hoshiyaga rioya qilish kabi talablarga hamamalqilinadi. Og'zaki va yozma insho material manbaiga, mustaqillik darajasiga, tayyorlashusuli, janri va til xususiyatiga qarab tasnif qilinadi. Insho material manbaiga ko'ra uchga bo'linadi:

- 1) o'quvchining o'zi ko'rgan-bilganlari, eshitganlari haqidagi, kuzatishlar, ekskursiyalar, o'yinlar, o'z tajribasi va boshqa jonli materiallar asosidagi insho;
- 2) kitob material, rasmlar, film, spektakl, o'qituvchi hikoyasi va boshqa manbalarasosidagi insho;
- 3) turli manbalar materialidan foydalaniladigan insho.

Harf va so'zlarning yozilish me'yoriga qarab kinestik nazorat ko'rish va yozilganlarni o'qish bilan mustaxkamlanadi. Yozuv jarayoni nutqli va nutqsiz vazifalar: tovushlarni eshitishda ajratish, ularni to'g'ri talaffuz etish, til va sintezi, nutqning leksik va gramatik jihatdan shakllangani asosida amalga oshadi. Ko'rsatilgan vazifalardan birontasining shakllanmay qolishi yozuv ko'nikmalarini egallash jarayonining buzilishiga disgrafiyaning vujudga kelishiga sababchi bo'lishi mumkin. O'qish va yozishdagi buzilishlar bir biriga o'xshash bo'ladi. Yozuvi buzilgan bolalarda ko'pgina oliy psixik funksiyalar: qobiliyatning

tahlili va sintezi, fazoviy tasavvurlar, nutq tovushlarini ko'rish eshitish orqali farqlash, fonematik hamda bo'g'inli analiz-sintez qilish, gapni so'zlarga ajratish, nutqning leksik va gramatik tuzilishi, xotira, diqqat-e'tibor, sukcesiv va simultan jarayonlarining emotsionalirodaviy sohaning shakllanganligi kuzatiladi.[3]

Motor disgrafiya – qo'lning yozuv paytida qiyin xarakterga kelishi, motor obrazlaridagi aloqalarning so'zlariga tovush va ko'rish obrazlari bilan birgalikdagi buzilishi unga xosdir.

Disgrafiyaning bartaraf etishda yozuv mashqlari katta o'rin tutadi. Artikulator – akuvtik disgrafiyaning bartaraf etishda avval tovushlar talaffuzidagi kamchiliklarni to'g'rilash lozimdir. Ishning boshlang'ich davrida tovushlarni aytib takrorlamaslik tavsiya etiladi, chunki bu holatda yozuvda xatoliklarga yo'l qo'yilishiga olib kelishi mumkin. Disgrafiya va fonematik disleksiyani bartaraf etishda tilning analiz va sintez tomonini rivojlantirish.

Gapda so'zning soni, ketma-ketligi va o'rnini aniqlash qobiliyatini quyidagi topshiriqlarni bajarish orqali shakllantirish.

1. Sujetli rasmlar asosida gap tuzilish va gapdagi so'zlar sonini aniqlash;
2. Ma'lum miqdorda so'zlar bo'yicha gap o'ylab topish;

3. Soʻzlar sonini koʻpaytirib, gapni kengaytirish;
4. Gapda soʻzlar oʻrnini aniqlash;
5. Maʼlum sondagi soʻz ishtirok etgan gaplarni matndar ajratish;
6. Gapda nechta soʻz boʻlsa, shuni koʻrsatuvchi sonni koʻrsatish.

Oʻqish va yozuv buzilishlarini oldini olish maktabgacha yoshda oʻtkaziladi. Bu ishlarayniqsa nutqida kamchiligi boʻlgan bolalar, ruhiy rivojlanishida toʻxtalish boʻlgan, aqli zaif vaboshqa anomal bolalar bilan oʻtkazilishi taqqazo qiladi. Bunda olib boriladigan asosiy ishlarfazoviy koʻrish funksiyasini, diqqat, xotira, analitik, sintetik faoliyat, til analiz-sintezinishakllantirish, nutqning leksik gramatik tomonini rivojlantirish va ogʻzaki nutq kamchiliklarini bartaraf etishdan iborat.

Xulosa qilib aytganda yozma nutq buzilishlari bolaning ham jismoniy ham ruhiy, nuqsonlari kelib chiqishini odini olish, jamiyatdagi bu nuqsonlar haqida tushunchalarni shakllantirish, aholi orasida targʻibot ishlarini olib borish kerak.Xozirgi kunda farzandlarimizda uchraydigan yozma nutq nuqsonlari avj urayotgan bir paytda biz logoped oʻqituvchilarning oldimizda juda katta maʼsulyat va burch bor va biz bu vazifani sidqidildan bajaramiz

Adabiyotlar:

1. Xasanboyeva Shoiraxon. Yozma nutqni rivojlantirish. Proceedings of internationalConference on Educational Discoveries and Humanities Hosted online fromPlano, Texas, Usa-2022
2. Kadamova Mohinur Mamurbek qizi. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarning ogʻzaki vayoqzmanutqini rivojlantirish usullari. Международный научный журнал No7(100), часть2«Научный импульс» Февраль, 2023
3. Chet tillarda oʻqishni oʻrgatish metodikasi boʻyicha insholar - T.: / 2. Ed. I.M.Berman va V.A.Buchbinder. - Kiev: Oliy maktab, 2017 yil.
4. Hoshimov Oʻ. Yoqubov I. Ingliz tili oʻqitish metodikasi. - T.: Sharq nashriyot-matbaaaksiadorlik kompaniyasi Bosh tahririyat, 2013.